

LADA - "LEPI IVO" - IVANJDAN - S POSEBNIM OSVRTOM NA POPIJEVKE I OBIČAJE PODRAVSKIH HRVATA U MAĐARSKOJ¹

LADA - "LEPI IVO" (BEAUTIFUL IVO) - IVANJDAN (FEAST DAY OF ST. JOHN) - WITH A SPECIAL OVERVIEW OF THE SONGS AND CUSTOMS OF PODRAVINA CROATIANS IN HUNGARY

Duro Franković

Pečuh

Primljeno: 10. 1. 2011.

Prihvaćeno: 15. 4. 2011.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 504.6(497.5)

SAŽETAK

Na samom početku valja zaključiti kako sv. Ivan poznat iz Novog zavjeta sasvim odudara od "lepog Ive", Ivana, poznatog iz hrvatskih obrednih pjesama. Ovaj drugi naoružan je sabljom, javlja se, dakle, kao ratno božanstvo koje je kasnije poprimalo osobine ratarskog božanstva, naime on "orje duge rali". Lik sveca i poganskog mladog božastva Ive dovodi se u vezu sa sinkretizmom i kontaminacijom predožbi, arhaičnog poganskog sloja i kršćaskih učenja.

S druge pak strane u ivanjdanskim pjesama iz koprivničkog kraja u Hrvatskoj jednosmisleno i nepobitno je očuvan trag božice Lade, kao mlade i lijepe djevojke, božice ljubavi, koja sprema svatove i udaje se za svoga brata Ivana, što bi značilo da je posrijedi incest.

Opstojnost slavenske, u našem slučaju slavenske Venere, Lade, u etnološkoj znanosti za neke je znanstvenike bilo prihvatljivo, dok za neke sporno, dok je posljednjih godina B. A. Ribakov, ruski arheolog, ponovo obnovio mit o Ladi i Lelji,² jednako tako i u srpskoj znanosti je skoro jednoglasno prihvaćeno da su Lada i Ljelja slavenske boginje.³ U narečenim zapisanim hrvatskim pjesmama etno-glazbenika Vinka Žganca iz okoline Koprivnice Lada ima svoje stanovito mjesto, a pri čemu ne smijemo posumnjati da je riječ o krivotvorenim popijevkama!

No u pučkoj tradiciji mađarskih Hrvata sv. Ivan sasvim odudara od sv. Ivana poznatog iz Novog zavjeta, naime, ovaj prvi se i sam smatra poganom, uz kojeg se vezuju razne djelatnosti: umrlim dušama otvara nebeska vrata, vodi Bogorodicu u raj, ore duge "rali" (seksualna simbolika), šće se po zlatnom mostu (povezuje nebo i zemlju), donosi plodnost i rodnost njivama.

¹ Autor je skraćenu verziju ovog teksta objavio pod naslovom *Ivanje* u *Etnografiji Hrvata u Mađarskoj* 1998. br. 5., 27-38.

² SM ER natuknica *Lada* 327.

³ Isto, 328.

Ivanjdanske su pjesme zorno svjedočanstvo kontaminacije arhaičnih poganskih slojeva i kršćanskih učenja o svecima: Marija, Ivan, krštenje Isusa obogaćuje s i drugim osobinama koje ne sadrži Novi zavjet.

Ivanjdanski običaji izvodili su se u mađarskih Hrvata, kao i drugdje po svijetu, uoči ljetnje ravnodnevice, dakle, prehodne noći, uz vatru i preskakanje vatre, radi zdravlja i sretne ljubavi, uz obvezatno darivanje zemljinih biljnih plodova vatri, uz "lilanje" i izvođenje arhaičnih ivanjdanskih ljubavnih pjesma koje su bile popraćene neobuzdanim veseljem pa čak nerijetko i snošajem. Uz sv. Ivana vezuje se i kumstvo, kao njegov prepoznatljiv atribut.

Duge ivanjdanske pjesme izvodile su se skupno, pjevala ih mladež i mlade snaše i njihovi muževi, dakako, u nekim krajevima čak i stariji, ugledniji građani, dok su djeca potrcala sa zapaljenim "lilama" i oko sebe u noći vrtjeli s njima, tj. "lilala su", opisujući magične krugove, odnosno, vjerojatno oponašajući i podsrekakvši tako sunčanu putanju na nebeskom svodu, čija je vrućina bila iole potrebna za zriobu jačma, raži i žita.

Ključne riječi: Lada, "lepi" Ivo, ljubav, svatovi, vijenac, Marija, Magna Mater, ladarice, metenje neba, oblaci, vatra, lilanje, kumstvo, rođenje, šare krave, oblaci, klas, kita, rodnost, žetva, hambari, spavanje, jagoda, zlatni most, oranje, seksualna simbolika

Key words: Lada, "lepi" Ivo (beautiful Ivo), love, wedding, wreath, clouds, fire, god-parenthood, birth, sheath, fertility, harvest, strawberry, golden bridge, sexual symbolism.

SVETI IVAN KRSTITELJ, (na grčkom Ioannész d Baptisztész, na hebrejskom jehohanan, "milosrdiv Jahve") bio je zadnji u redu proroka koji su prorokovali o dolasku Mesije, istovremeno on je i neposredni preteča Isusa Krista.⁴

Blagdan rođenja svetog Ivana Krstitelja (24. lipnja) u gradišćanskih Hrvata zove se *sveti Ivan Ljetni*, a razlikuje se od blagdana Svetog Ivana Apostola i Evandeliste (27. prosinca) što se naziva *sveti Ivan Zimski*.

U Undi blagdan se zove *Ivanaova*.⁵ Blagdan rođenja sveca poznat je pod nazivom *Ivan dan, Ivanje*.⁶

Mađarski Hrvati drugi blagdan svetog Ivana Krstitelja (24. kolovoza) nazivaju *Sikovanje* (Mo-hač). U Pečuhu su Hrvati nekoć slavili *Usikovanje svetog Ivana Krstitelja*. Biblijski opis smrti svetog Ivana Krstitelja, kojemu je po naredbi kralja Heroda odsječena glava, sadržan je u blagdanskim imenima i u Gradišću: *sveti Ivan Usikovac, sveti Ivan Glavosik, Glavosečenje te Jivina smrt*.⁷

U Podravini poznato je ime *Ivan, Ivo, Januš, Janči, Jančija, Jankula*.⁸ U santovačkih Šokaca: *Ivan, Iva, Ivo, Ivko, Iviš, Ivanić, Iša*,⁹ u Dalmatina u Senandriji (Szentendre) *Ivo, Janko*.¹⁰

Bunjevačka prezimena vezana za Ivana su: *Ifković, Ivanac, Ivanković, Ivić*, u Santovu: *Ifković, Ivošev*.¹¹ U Baćinu kod rackih Hrvata javljaju se prezimena: *Jančikini, Janklikoavi, Jankoavi, Jankulini, Janoševi, Janošić*.¹²

⁴ Pribilješke Sándora BÁLINTA.

⁵ VULIĆ, S. 2000, 460.

⁶ Osobne pribilješke.

⁷ Pribilješke Sanje VULIĆ.

⁸ Osobne pribilješke.

⁹ Pribilježio Živko MANDIĆ.

¹⁰ MANDIĆ, Ž. 2003, 79, 82.

¹¹ Pribilježio Živko MANDIĆ.

¹² FEHÉR, Z. (rukopis).

U podravskom Lukovišću (Lakócsa) postoji nadimak: *Ifkini*.¹³

Ivanjdan, *Ivanje* (24. lipnja) je jedan od najvažnijih datuma u slavenskom narodnom kalendaru, koji se poklapa s crkvenim blagdanom Rođenja svetog Ivana Krstitelja. U pučkoj tradiciji, vezan je za ljetnjeg solsticija, koji je u godišnjem krugu simetričan Božiću (kao vremenu zimskog solsticija), s kojim Ivanjdan objednjivaju zajedničke motive i obredne radnje.¹⁴

Hrvati su crkvu sv. Ivanu podigli u bačvanskom Gornjem Svetom Ivanu (Fels szentiván) (1780.), u gradišćanskom Hrvatskom Židanu (Horvátzsidány) (1875.), u šomođskom Taranju (1754.), Gadanju (1747.) i Gestiju te u baranjskom Velikom Kozaru (Nagykozár).¹⁵

I u dvjema crkvama u Mohaču i Taranju (o mještanima ovog drugog naselja u Županiji Šomođ neki autori navode da su kajkavski Hrvati, dok drugi ističu da su Slovenci) uvijekovječen je lik svetog Ivana Krstitelja, djelo likovnjaka Istvána Dorffmeistera, starijeg.¹⁶

O. Marijan Jaić u svom *Vincu bogoljubnih pjesama* objavljuje *pjesmu o Svetom Ivanu Krstitelju*:

1. *Svetog Ive dan rodjenja, dan je mnogog proslavljenja:
Na sviet ovi još nerodjen, od Isusa bi pohodjen.*
2. *Majka premda stara biše, nit od ploda misli više,
U velikoj pak starosti, dobi čedo od svetosti.*
3. *Kad se Sveti Ivo rodi, otac mu njem progovori:
Izrajela blagi Bože, tvoja kriepest svaka može.*
4. *Hvalte Boga svi narodi, jer se velik prorok rodi.
Velik prorok diete ovo, put gospodnji bude snovo.*
5. *Još nekako Ivan diete, bi pustinjak brez prilike,
Tielo svoje postom mori, u jedejskoj pustoj gori.*
6. *Tielo mori, jer skakavci bješe hrana, a pojasci
Oštre kože, da nemilo s tim pokori večma tielo.*
7. *Pokoru svim preporuči, oštru činit sam nauči;
Spasitelja svoga krsti u Jordanu, pun milosti.*
8. *Opomenu tad Iruda, da s' ostavi on zabluda,
Al himbene radi žene, osta glave odijeljene,*
9. *O svetinjo ti velika! budi nama svim prilika,
Budi nam zaštićenje, budi vodja na spasenje.¹⁷*

Pjesma posvećena svetom Ivanu Krstitelju jezgrovito i slikovito opisuje život sveca koji se je rodio od starih roditelja a živio u pustinji kao prorok i krstitelj. U vodi Jordana on je krstio Isusa Krista. Prorok Ivan kazuje teške riječi, proklinja Antipata Heroda, tetraha Galije, koji je od svog brata oteo njegovu ženu Herodiju, te unatoč da njoj je bio živ muž, Herod je živio s njom, te je tako grubo kršio judejske običaje. Antipat Herod baca sv. Ivana Krstitelja u zatvor ali ga ne smije pogubiti jer prorok bješe vrlo popularan. Jednom, na jednoj gozbi, Herodu se je jako dopao ples svoje pastorke Salome kojoj dade obećanje da ma što zatraži od njega on će joj želju ispuniti. Herodija svojoj kćeri Salomi savjetuje da zatraži odrubljenu glavu Ivana Krstitelja. Krvnik je na

¹³ Osobne pribilješke.

¹⁴ SM ER natuknica *Ivanjdan*.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Iz molitvenika Marijana JAIĆA.

jednoj tacni pružio Salomi odrubljenu glavu Ivanovu a koja nju preda svojoj majci. Učenici Ivanovi pokopaju tijelo svog učitelja.

IVAN KRSTITELJ U PUČKIM MOLITVICAMA

Ivan Krstitelj u pučkim molitvicama pojavljuje se kao kum a imao je osobito visok rang.

Nebeska zlamenja

*Vozila se po moru galija.
U njojzi je Isus i Marija
I š njima je Krstitelj Ivane.
Crna jim se zemlja zanjala
I visoka ponavila gora,
A i vedro nebo otvorilo.
Al besedi Krstitelj Ivane:
"O kumice, Marijo Divice!
Što se crna zemlja zanjala
I visoka ponavila gora,
A i vedro nebo otvorilo?"
"Kad me pitaš, moj kume Ivane,
Kad me pitaš, pravo ću ti kazat:
Kad se crna zemlja zanjala;
Onda sam se Bogu pomolila;
A visoka ponavila gora,
Onda sam se Bogu poklonila;
Kad se vedro nebo otvorilo,
Onda me je Bog u nebo zvao."*

Kazivala Kata PALIĆ, Čonoplja
Skupio Ive PRČIĆ

*O Ivane, Krstitelju!
Dragom Bogu prijatelju!
Molimo te, moli za nas!
U potrebi pomози nas!
Dok stanemo umirati,
Ovu gorku čašu piti,
Pomози nam ti popiti,
Rajska vrata otvoriti,
Duši misto zadobiti.¹⁸*

Kazivala Teza CRNKOVIĆ, Subotica
Pribilježio Ive PRČIĆ

¹⁸ PRČIĆ, I. 1939, 10.

Ivan Krstitelj je kum Gospe i Isusa, a nalaze se u galiji na moru. More je u isti mah sklika života i slika smrti, što se nazire i u stihovima molitvice, naime Ivan vodi Mariju na drugi svijet, iz ovog u onaj, koji razdvaja more (voda). Stihovi nam kazuju da se je *crna zemlja zanijala, visoka ponavila gora* te se *i nebo otvorilo*, što su neobične pojave koje se javljaju prilikom smrti Marije ali i Isusa. No kada je nebo otvoreno onda duše mogu ući u raj (o čemo smo već pisali kod Velikog petka).

U noći Ivanjdana, kako je smatrano u narodu, mogle su se vidjeti neobične pojave, kao što je otvaranje "nebesa", zvijede s neba se spuštaju na zemlju i dr.¹⁹

U narednoj molitvici ponovno se potvrđuje da je sv. Ivan Krstitelj božanski zaštitnik kumstva i bratimstva, on je *prijatelj dragog Boga*, te smatra se najvećim svecem. Kumstvo predstavlja uvođenje, inicijaciju djeteta u obiteljski i domaći kult i davanje imena, a sv. Ivan se pri tome pojavljuje kao mitski rodonačelnik cijeloga roda. Kumstvo i bratimstvo, po narodnom shvaćanju, imaju vrijednost krvnog srodstva, pa je, prema tome, sv. Ivan božanstvo krvnoga srodstva.²⁰

Sveti Ivan Krstitelj za obične duše otvara vrata raja na nebu kuda ide duša na svoje određeno mjesto, on daje *milost od nebesa*.

Zvonce sveći, Gospa kleči

*Zvonce sveći,
Gospa kleči,
Misu reče.
Nit se mož iskantati,
Nit se mož prid popom,
Nit prid fratrom,
Već prid Svetim Sakramentom.
Sveti Ivo, oj čudesa,
Daj mi milost od nebesa
Da činim dobra dila,
Da znam šta je vira.
Sveti Ivo Krstitelju,
Dragog Boga prijatelju,
Pomozi mi otkriti,
Rajska vrata otvoriti,
Duši misto pridobiti.*

Kazivala Katica MIHALOVIĆ-KREKIĆ, Vancaga

Zapisao Josip KRIČKOVIĆ

U pučkim molitvicama Hrvati zvani Raci u bačvanskom Dušnoku ovako se obraćaju sv. Ivanu Krstitelju:

*Sveti Ivan Krstitelju,
Dragog Boga prijatel'e,
Molim te, moli za nas,
U potrebi pomozi nas!
U 'nu gorku čašu,*

¹⁹ SM ER natuknica *Ivanjdan*.

²⁰ SMR natuknica sv. *Jovan*.

*Na čas smrti pol popiti,
Rajska vrata otvoriti,
Duša mesta zadobiti.*

Kazivala Estera BALA-ŠIPOS
Skupio Đuro FRANKOVIĆ

Neosporno, sveti Ivan Krstitelj je posrednik između Boga i umrlih ljudi, njihov je zaštitnik, istovremeno on je čuvar i rajskih vrata, kao sv. Petar, odnosno sv. Nikola.

Na njegov imendan oni koji pate od glavobolje obraćaju se k njemu. Na njegov blagdan ne valja sijeći ni krojiti.

SVETI IVAN U IVANJDANSKIM OBIČAJIMA

Ivanje, 24. lipnja, je dan koji je usko povezan s ljetnim solsticijem, 21. lipnja.

Ivanje pada, kao što je dobro poznato, 24. lipnja, točno šest mjeseci odnosno pola godine prije Badnjaka (a tri dana nakon ljetnog suncostaja). Treba istaći da se većina običaja i vjerovanja zabilježenih uz Ivanje odvija ili nadovezuje na dan uoči, ili točnije, na večer 23. lipnja po našem suvremenom shvaćanju (na *Ivanjsko navečerje*, kako to kažu kajkavci). Ovdje se, kao i kod još nekih folklorno značajnih dana, jasno nazire stari način računanja vremena po kome je dan započinjao navečer, početkom noći, a završavao idućeg dana u svoj smiraj, pa su stoga i drevni obredi započinjali navečer, na početku blagdana.²¹

U stara vremena ivanjdanski običaji bili su snažno prisutni u životu Hrvata u Mađarskoj. Izvodili su se uz pjesmu i ples, uz ivanjdanske krijesove u Podravini, u Baji i u Senandriji. Ovi potonji kazuju:

Ivandan u juniušu bude, to je sam' dalmatinski svetak biv. Predveče i uveče velike ognjove činimo pa skačemo preko. Najprvo stari pa mladi. Donesemo ako (akov) vina, zavijače, pogačke. Svi pijedu, jedu. Šta ti drugo treba? Janotko zafurula (zasvira u frulu), Kožugar i Martin zagajdadu, sviradu, pa se tanca, veselimo se. Pa se peva: "Napimo se vina, vina rumenog, brati Dalmatini". Tako bilo i kad moj dedo bio mlad, a ostalo tako do Drugog boja, ondak mlogi trebali it na front, i siroti mlogi bili pogubljeni. I tako ta krasna navada zaboravila se. Bole da kažem tu ona živi u našoj pameti, al se već ne sustrimo na Velikoj ledini, sve ode u zanemar.²²

No svega je jedna ivanjdanska obredna popijevka sačuvana od Dalmatina u Senandriji, nešto više u podravskim Martincima (Felsőszentmárton) i Križevcima (Drávakeresztúr), a ponajviše u kajkavskih Hrvata pored Drave u Boljevu (Bolhó) i Brežnici (Berzence).

KRIJES, LILANJE

U Boljevu i Brežnici mladež te mlade supruge i njihovi supruzi popijevke su izvodili za vrijeme ljetnjeg solsticija, uoči Ivanja 23. lipnja na raskrsnici putova.

²¹ BELAJ, V. 1998, 214.

²² MANDIĆ, Ž. 2003, 85.

U Martincima i Lukovišću pored žitnih polja, odnosno pored Drave uz vatru (*kres, krijes*) i *lilanje*.

Zajednički krijes, dok je gorio plamenom, u Senandriji uz ceremonijal je najprije preskočio knez sela iz redova Dalmatina (Hrvata), koji se o svom trošku postarao o vinu nazočnima u ovoj proslavi. Vatru su najprije preskočili ugledni gosti te mladež. Ovdje se uz ples izvodila pjesma:

*Baš na Ivan dan
Sejala sam lan.
"Ivanova mila majka,
Jer doma Ivan?"
"Nije on doma,
Išav školama.
Nije, nije, nije doma,
Išav školama!"*

U bačvanskom Čavolju u bunjevačkoj ulici otprilike ispred svake kuće je gorjela vatra od slame i kukuruzovine. Vjerovalo se da ona djevojka koja je uspjela preskočiti vatru udat će se narednih poklada te da će pjegave djevojke izgubiti svoje pjege. Jedan veći dječak je čuvao vatru i dao je znak za preskakanje vatre uz poviku: *Skočite!* Djevojka je obično sa svojim momkom skupa preskočila vatru radi dobrog poroda. Na kraju je mladež oko vatre plesala kolo.²³

Od žari ivanjske vatre stavljalno se i u hranu svinja, radi zaštite od bolesti stoke.²⁴

Običaj pravljenja *lila* i izvedba *lilanja* bio je poznat i kod druge skupine podravskih kajkavskih Hrvata u Izvaru (Vízvár), Rasinji (Heresznye), Belovaru (Bélavár), Boljevu i Bobovcu (Babócsa).²⁵

Lila se pravila na ovaj način: na motku pričvrstila se oguljena i osušena kora trešnje pa se u nju stavila slama s *krovenice* (kuće pokrivene slamom). Noću su dečki s lilama opisivali svjetle krugove u zraku.²⁶

U podravskom Lukovišću za neradna čovjeka se i danas kazuje: *Tem sam da lilat*, tj. nije mu stalo do posla. Značilo bi to ujedno da se na Ivanje nije radilo.²⁷

U Rasinji su dječaci skupljali kore od višanja koju su osušene uoči Ivanja pričvrstili na motku te zapalili i bacali iznad djevojačkih glava, a djevojke su vijenac načinjen od divlje koprive bacale iznad glava momaka.²⁸

U Izvaru i Boljevu u hataru naselja zapaljen je ivandanjski krijes oko kojega se izvelo kolo. Dječaci su i ovdje zapalili *lile* s kojima su vrtjeli iznad svojih glava. Vraćajući se u selo mještane su zapaljenim *lilama* predvodili dječaci. Na kraju sela sudionici obreda dočekali su dok izgore *lile* pa su se vratili svojim domovima.²⁹

²³ MANDIĆ, M. 1984, 132.

²⁴ Isto.

²⁵ Osobne pribilješke.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ KIRÁLY, L. 1995, 72.

SIMBOLIKA IVANJDANSKIH PJESAMA - ŠARE KRAVE

U jutarnjim satima Ivanjdana djevojčice odjevene u bijelu haljinu i velom i vijencem na glavi ophodile su seoske domove u Boljevu te su izvodile obredne pjesme.

*Faljen budi, Jezuš Kristuš,
Jezuš Kristuš i Marija!
Al moj venčec od mateka,
Od mateka zelenega,
Od bažuljka vijenoga,
Od gratora, granatora.
"Dignite se, mlada gospa,
Mlada gospa iz gosponom!
Podojite šare krave,
Šare krave i šarice!
Pometite bele dvore,
Bele dvore i komore!³⁰*

U pjesmi javljaju se akteri: *ladarice*, *mlada gospa* i *mladi gospon*, koji se nalaze u *bijelim dvorima*, u bijelom gradu, odnosno na nebu.

U ivanjdanskoj pjesmi vjerojatno ima navoda o svetoj svadbi našto nas upućuju riječi o vijencu koji se vije od zimzelenog cvijeca: *mateka* (neteka), *bažuljka* i *granatora*.

Ladarice božje mladence, tj. *mladu gospu* i *mladog gospona* bude iz sna. Vjerojatno riječ je o svjetlim božanstvima koja bi istovremeno mogla biti i božanstva vegetacije. Naročito božicu vegetacije podsjećaju na njezine obveze. Iste analogije se javljaju i u kraljičkim obrednim pjesmama Hrvata u Mađarskoj, naime u njima *car* i *carica* spavaju.

Daljnja analiza obredne pjesme nam otkriva i druge mogućnosti interpretacije jer *šare krave* mogu se poistovjetiti s oblacima. Ustvari, dojenje krava se poistovjećuje s padanjem kiše koja je prijeko potrebna usjevima.

Plodna je krava kod drevnih mezopotanskih naroda Velika Majka; Velika krava je bila božica plodnosti. Ona je simbol plodnosti i u naših mađarskih Hrvata. Krava je neraskidiva od periodičnog ratarskog ciklusa. U raznim je kulturama simbol oblaka i nebeskih voda.

U prezentiranoj popijevki doznajemo da *mlada gospa* valja pomesti bijele dvore i komore. Nije izniman slučaj da žensko božanstvo mete nebo, naime u jednoj rumunjskoj koledi Marija treba pribaviti metlu s kojom će pomesti nebo i zemlju, znači, očistit će nebo od oblaka, a zemlju od magle i tada će Isus, koji se rađa iz stijene, poput sunčanog božanstva Mitre, poletjeti na nebo, kao Mithras saxigenus.³¹

U ivanjdanskoj pjesmi *mlada gospa* neosporno obavlja isti posao, naime, mete nebo od oblaka koji su u obliku dojnih krava kišom već natopili i osvježili polja, te više nisu potrebni, jer počinje zrijati žito. Svakako, poželjno bi bilo sunce koje će, prema motivima ivanjdanskih pjesama Hrvata u Boljevu, iz tame izorati Ivo, u obliku zlatne jabuke.

³⁰ Osobne pribilješke.

³¹ Pribilješke Tekle DÖMÖTÖR.

SVETE TAJNE ZEMLJORADNJE

Ivanjdanske popijevke vode nas na žita polja:

*Čiji žnjači u tom polju?
Ivanovi gosponovi.
Jeste puno naženjali?
Jednu malu rukavičku
I rumenu jagodičku.
Staro majko, kaj imate,
Kaj imate to nam dajte!
Mi moramo dalje iti,
Dalje iti i obiti,
Staru majku ostaviti.
Faljen budi, Jezuš Kristuš!³²*

(Boljevo)

Objašnjenje novih simbola: *rukavička* te *rumena jagodička* donosi nam dosada nepoznate pojedinosti. Nekoć se je želo zupčanim srpom kojim se udarala stabljika žita, ustvari žito u duh žita je na taj način usmrćen. Rukoveti čine snop te simbolika bi im bila ista. Rukovet, snop je simbol žetve, izobilja i blagostanja. Prva rukovet (snop) odnosno posljednja rukovet kada padne pod udarcima srpa (kose) ona je ispunjena svetom snagom. U toj rukoveti (snopu) počiva sva energija rastenja. Rukovet (snop), kao i kite cvijeća (i ivanjdaskog), mlazovi vode na zdencima i slapovima (samo da podsjetimo ivanjdanski običaji izvode se pored Drave u Martincima), te snopovi iskara (ivanjdanska vatra) pri vatrometu simboliziraju radosno prosipanje života, njegovo prštanje u tisuću i tisuću klica, raskoš njegovih prolaznih darova i neku vrstu neprekidnog darivanja.³³

Analogije o simbolima *jagode* dovode nas do kušanja jagoda. U homeričkoj himni o Demetri, prema vjerovanju, Perzefona je okusila jezgru mogranja, pa je osuđena na podzemni svijet.³⁴

U priopćenoj ivanjdanskoj obrednoj pjesmi branje (žetva) jagoda znači i njezino kušanje od strane božice. Ona naime nakon što obavi svoju zadaću na zemlji, kojoj donosi plodnost i rodnost, ciklično se vraća u podzemni svijet, a početkom proljeća ponovno dolazi među ljude. Jagode simboliziraju i dobro godišnje doba.

U susjednoj Brežnici također su bile poznate pjesme *ladarica*. One su ustvari djevojčice obučene u bijelu haljinu vijencom na glavi te obilazile su seoske kuće i skupljale dobrovoljne priloge (jaja, brašno).

*Dejte, dejte kaj imate
Vinograde i hombare!
Hoj, lepo, lado, hoj, lepo, lado!
Pune kuće i hombare,
Pune škrinje i hombare!
Hoj, lepo, lado, hoj, lepo, lado!*

³² Osobne pribilješke.

³³ RS natuknica *snop*.

³⁴ Isto, *jagoda*.

Čij' to žnjači v ravnom polju?
 To su žnjači Pintarovi!
 Hoj, lepo, lado, hoj, lepo, lado!
 Što im nosi obed rani?
 Mlada sneha Katarina!
 Hoj, lepo, lado, hoj, lepo, lado!³⁵
 (Brežnica)

NOVI PRISTUP I OČITI DOKAZI O BOŽICI LADI

Zanimljiv je i pripjev: *Hoj, lepo, lado, hoj, lepo, lado!* U pučkim pjesmama gotovo svih slavenskih naroda, posebice u onima koje pjevaju ophodnici u proljeće i ljeto ili se pjevaju na svadbi, može se naići na pripjeve u kojima se javljaju nerazumljive riječi poput *lado, lada* i sl. Te pjesme većinom pjevaju o ljubavi, ili, uže, o sklapanju veze između mladića i djevojke. Ne treba stoga čuditi da su u tim riječima neki istraživači vidjeli skriveno ime poganskog boga ljubavi.³⁶ Pripjev *lado* sreće se i u mnogim obrednim pjesmama istočnih Slavena (svadbenim, koledarskim), često u obliku *did lado* i sl.³⁷

Kao pripjev u kraljičkim pjesmama također se javlja pripjev: *lado i ljeljo*. Kršćanski kroničari kasnog srednjeg vijeka u njima su vidjeli slavenska božanstava. Njihove stavove nekritički su prihvatili pojedini pisci slavenske mitologije predznanstvenog perioda i tog se stereotipa mnogi i danas teško oslobađaju.³⁸

Gornje konstatacije stoje u tom pogledu da na osnovu pripjeva ne može sa sigurnošću dokazati postojanje nekih skrivenih poganskih božanstava. No sasvim je druga situacija kada se uzmu u obzir prije blizu četrdeset godina objavljene obredne pjesme iz koprivničkog kraja u Hrvatskoj. Ne smijamo posumnjati u njihovu originalnost tj. smatrati ih falsifikacijama!

*Ladalo se mlado Lado*³⁹
po tem polju širokome,
*de poljanke*⁴⁰ *kolo vode,*
med se zvale mlado Lado.
"Nemojte me, poljančice,
sinoć mi je glas dolazil,
da mi majka umirala!"
- Ne budali, bjela Lado,
tvoja majka svilo prede

³⁵ BALOG, V. 1998, 21.

³⁶ BELAJ, V. 1998, 246.,

³⁷ SM ER natuknica *Lada*, 325.

³⁸ Isto, 327..

³⁹ Kod pjevanja se polovica stiha uvijek ponavlja. ŽGANEC, V. 1962, 21-22. Žganec navodi: Obredna pjesma iz "vuzmenog kola." Melodija br. 369 zapisana je po sluhu 1947. godine, a melodija br. 370 snimljena je na magnetofonskoj vrpici 1953. godine. Pjevačica Agata Dolenc je iza svakoga stiha načinila dvije četvrtinske pauze. Vjerojatno zbog toga, što iza svakog stiha, koji u kolu pjevaju žene, muškarci odmah nastave pjevati ponavljajući taj isti stih, a žene čekaju, dok muškarci otpjevaju, pa kad oni svrše, žene opet nastavljaju s pjevanjem daljeg stiha. Sjećanje na takav način pjevanja potaklo je vjerojatno pjevačicu da je neko vrijeme zastala s pjevanjem između dva stiha.

⁴⁰ seljanke

*na preslici trešnjikovoju,
na vretence brušpanovo. -⁴¹
"Da bi znala i spoznala,
da mi majka svilo prede,
dala bi ju čizme šivat
na peticam i crlene."*

*Ladalo se mlado Lado,
po tem polju širokome,
de poljanke kolo vode,
med se zvale mlado Lado.
"Nemojte me, poljančice,
sinoć mi je glas dolazil,
da bi bratec vojsku pode."
- Ne budali, bjelo Lado,
tvoj ti bratec konja jaši. -
"Da b' ja znala, spoznavala,
da mi bratec konja jaši,
ja bi njemu vinca splela
z ružmarina zelenoga."*

Lada se, dakle, ne javljaju samo u pripjevima u hrvatskoj pučkoj poeziji, naime, o njoj kajkavske popijevke govore kao o mladoj, lijepoj, bijele puti djevojci, koja ima vjerojatno plave oči, a voljela bi da su joj crne, čija mati svilo prede za njezinu svatovsku haljinu, koja se nadopunjuje čizmicama s crvenim potpeticama. O udaji Lade dovodi se u vezu i bugarski obred kolektivnog djevojačkog gatanja o udaji - "*laduvanje*", "*dajlada*", a poznat je i predsvadbeni običaj *lada*.⁴² Smatram kako te analogije u vezi s udajom, svatovim i brakom nisu slučajne, toliko istovjetnosti ne može biti!

U obrednoj pjesmi iz okoline Koprivnice skriveno se govori i o incestu, tj. udaji Lade za svog brata, naime ona priprema svatovski vijenac od ružmarina. U slavenskoj i u svjetskoj mitologiji ne čine iznimnu pojavu a dovode se u vezu s rodnošću polja.

Lada, dakle, ima brata vojnika koji se sprema u vojsku, o kome možemo govoriti kao o nekom ratnom božanstvu te u nadoležećim pučkim pjesmama podravskih Hrvata u Mađarskoj preuzima i osobine ratarskog božanstva.

Zanimljivi su i naredni stihovi o Ladi, hrvatskoj Veneri, koja u potaji koketira i sa sinom nekog turskog dostojanstvenika. Samo u kraćim naznakama navodim kako predodžbe o Turcima u pučkoj tradiciji Hrvata postoje, oni se najčešće izjednačuju sa podzemnim božanstvima, uz koje se vezuje seksualnost.

*Šetala se mlada Lada
gori doli kraj Dunaja,
v Dunaj se je nagledala:
"Alaj bože, al' sam lepa!
Da bi mela crne oči,*

⁴¹ šimšir

⁴² SM ER natuknica *Lada* 325.

*išće bi si lepša bila,
sve bi Turke prekanila
i turskoga harambašu
i njegovoga mlada sina,
koj si nosi tri cimera.
Prvoga mu majka dala,
papir ga je omotala.
Drugoga mu sestra dala,
zlatom ga je pozlatila.
Tretjega mu luba dala,
šipkom ga je ošikala.”⁴³*

Lepi Ivo je ratno božanstvo s oružjem u ruci, a koji ima svoju ljubiu. Ivanjdanske pjesme sličnog sadržaja zapisane su i u podravskim hrvatskim selima u Mađarskoj, o kojim će još biti riječu u nastavku ovoga uratka.

*Lepi Ivo kres nalaže,⁴⁴
na ivanjsko navečerje,⁴⁵
z desnom rukom kres nalaže,
z levom rukom sabljo paše,
sabljo paše, lubo pita:
"Gde si, luba, sinoć spala?"
- Ja sam spala starom majkom! -
"Da bi spala starom majkom,
ne bi bila tak rumena!”⁴⁶*

PODNOSE SE ŽRTVA IVANJDANSKOJ VATRI - VATRA DONOSI RODNOST

Ako je ivanjdanska noć bila vedra, iz zagorskih i međimurskih sela vidle su se po 20-30 vatri koje su plamtile na Legradskim brdima (Légrád-hegy). Poslije pjesme jedan od poštovanih starijaca ovako se obraćao mladima:

*Drago dekle i dečke! Na ivanskoga navečerje, preskočite ognja, po starom običaju,
da bude više rodilo vina, pšenice, kukuruze i da se dekle prvlje udaju a dečki oženijo.*

Djevojke zatim od dobijenih poklona bacaju u vatru jedan dio dobivenih priloga: žito, jaja, voća, da prema običajima svojih predaka osiguraju tako dobar urod. I ovdje se veselje nastavlja

⁴³ ŽGANEC, V. 1962, 26.

⁴⁴ ŽGANEC, V. 1962, 33-34.

⁴⁵ To je pripjev iza svakog stiha.

⁴⁶ Žganec navodi: Krijesna pjesma. Ta se pjesma pjevala uz krijes, koji se u Koprivničkim Bregima ložio na "pol vulice" na ivanjsko navečerje. Pjevačica Bara Šćrbak opisuje to ovako: "Dečki, dekle, žene i ljudi donesli su sakoju snop lozja pak su kurili. Stare žene su begenešile pak su donesle ogorka (ugarke od vatre, ostatke izgorjelog pruća) v zelje, kaj bi bolje raslo." Preko krijesne vatre su skakali, ali ona ne zna zašto, i što je to značilo. Kom bi se spavalo "namočili" su drač u vodu i poškopili mu oči, da ne zaspi. Kod krijesa se plesalo i pjevala se pjesme "Lepi Ivo kres nalaže".

do duboku u noć, a u međuvremenu svaki dečko i djevojka moraju preskočiti vatru da ne bi bili nesretni u izboru svog budućeg bračnog druga.⁴⁷

Uočljivo je da se vatri podnosi žrtva u obliku biljnog roda tj. zemnih plodova! No daleko bi nas odvelo razmišljanje i obrada problematike da je tu posrijedi vjerojatno neko sunčano božanstvo, odnosno božanstvo zemnih plodova.

Međutim, gornji autentični zapisi na kajkavskom idiomu mogli bi se dovoditi u vezu sa paralelama na koje nailazimo kod istočnih Slavena, naime kronika "Povijest Poljske" Jana Długosza iz XV. stoljeća bila je jedna od izvora za pisanje tzv. "Gustinskog ljetopisa", ruskog spomenika XVII. stoljeća, koji potječe iz Ukrajine. Ovaj drugi bio je pridodat starijem "Ipatijevskom ljetopisu". U spomenutom ljetopisu u poglavlju "O idolima Rusa", nabrajaju se mnogi poganski ruski bogovi, a među njima je, četvrti po redu, i *Lado*. Za njega se kaže da je bio bog ženidbe, radosti, spokojsva i svakog blagostanja. I da su mu prinosili žrtvu oni koji su se hjetli ženiti, da bi im brak bio dobar i da bi protekao u ljubavi.⁴⁸ Bez ikakve dvojbe, isto se može ustanoviti i u tekstu zapisanom u Legradskoj Gori u Mađarskoj koji lijepo nadopunjuju i nadolezeći riječi. U poučnom slovu nepoznatog kijevskog propovjednika iz XVII. stoljeća, osuđuju se priprosti ljudi koji se ponašaju kao stari Grci. Slaveći boga zemnih plodova Dida i boga početka svakog posla - Lada, oni, paleći vatre i plješćući rukama, "pojahu dido lado".⁴⁹ Ovdje navodim kako i druge istovjetnosti su očite: "dido" - "poštovani starac"; žrtva Ladu - žrtva vatri; blagostanje - rod vina, pšenice i kukuruza; ženidba - udadba djevojaka i momaka: Lado - Lado se navodi se kao refren u pjesmama podravske Hrvata u Mađarskoj; počatak poslova - početak žetve.

SVECI DONOSE BOGAT ROD

Nedvojbeno je da su vremenom u hrvatskoj pučkoj tradiciji osobine poganskih božanstava vezanih za plodnost preuzeli sveci, npr. Gospa, sv. Vid, sv. Ivan, sv. Petar. Zamijenjuju ih, tako do današnjih dana postoji jedna dvojnja kulturna praksa, što bi značilo da nije u potpunosti potisnuta stara vjera, samo su imena poganskih protagonista zamijenjena s imenima kršćanskih svetaca. Stoga pod nazivom Ivana, Vida, Petra krije se neko pogansko božanstvo. Pripazimo samo na sljedeće stihove u kojima se poručuje *Petrovoj majci* da je stigla rodnost.

*Oj, Ivovo, Vidovo,
Na ivansko navečer.
Da nam dojde lepi glas
Na ivansko navečer.
I jačmenu rodan klas
Na ivansko navečer.
Da nam dojde lepi glas
Na ivansko navečer.
I šenici rodan klas
Na ivansko navečer.
Da nam dojde lepi glas
Na ivansko navečer.*

⁴⁷ EPERJESSY, E. 1968, 49.

⁴⁸ SM ER natuknica Lada, 326-327.

⁴⁹ Isto, 327.

*Kukuruzu rodna lat
Na ivansko navečer.⁵⁰*

(Boljevo)

U ivanjanskim pjesmama iz krajeva u Hrvatskoj često se pojavljuje motiv: *Na vidovsko navečerje*, u naših podravnih Hrvata u Boljevu: *Oj, Ivovo, Vidovo, / Na ivansko navečer*. Vidovo je u folklornom kalendaru usko povezano s Ivanjem. Posljedica je to činjenice da je pred Gregorijansku reformu kalendara 1582. godine Vidovo bilo dan ljetnjeg solsticija. Tako je, primjerice 1557. godine objavio Primož Trubar u *Ta slovenskom kalendaru* slovensku uzrečicu u stihovima (ovdje dajemo u prijevodu): *Sveti Vid ima dan najdulji, / A Lucija najkraći, / Opet Vid ima noć najmanju, / A Sveta Lucija najdulju.*⁵¹

Lepi glas (čitaj: rodnost) donose *ladarice*, koje su (i) glasnice bogova. Glasnice su mlade djevojčice, čudesno lijepe i nevine.

Iz obredne pjesme se vidi da je sve osigurano za žetvu: krave-oblaci su *podojene*, tj. bilo je dovoljno kiše, dvori su nebeski pometeni, znači, čisto je i svjetlo postalo nebo, hambari su za doček obilnog berićeta pripremljeni. Skladišta su postala dupko puna, jer je žetva bila bogata: ima u izobilju pšenice, ječma, pa se čak i kukuruz, uvezen iz Amerike, lijepo uklopa u sliku rodnosti.

DIVA MARIJA, KRALJICA SVEMIRA I SVJETLOSTI

Ivanjanske pjesme sadrže i niz arhaičnih motiva koji će nam poslužiti za daljnju analizu.

*Ivo se šeće po zlatnom mostu
Oj, lado, lado, oj, lepo, lado.
(Poslije svakog stiha potonji stih se opetuje.)
Za njim se šeće Diva Marija,
Na rukaj nosi dete maleno,
"Krsti mi, Ivo, dete maleno."
"Kak bi ga krstil kad kršćenik nisem!"
"Krsti ga, krsti, svaj svet kršćen bude!"
"Ja ga krstil budem, kaj mu ime bude --
Ime mu bude ove svetle Zvezde!"
"I to je lepo, i to je v nebu!"
"Ime mu bude ovaj svetel Mesec!"
"I to je lepo, i to je v nebu!"
"Ime mu bude ovo žarko Sunce!"
"I to je lepo, i to je v nebu!"
"Ime mu bude Jezuš Nazarenski,
Jezuš Nazarenski, Otac Bog nebeski!"⁵²*

(Boljevo)

⁵⁰ Osobne pribilješke.

⁵¹ BELAJ, V. 1998, 257-258.

⁵² Osobne pribilješke.

U pjesmi javlja se simbolizam *mosta*, kao sredstvo što omogućuje prelazak s jedne obale na drugu te je most jedan od najraširenijih simbolizama. To je prijelaz sa zemlje na nebo, iz ljudskog stanja u nadljudska stanja, iz prolaznosti u besmrtnost, iz osjetilnog svijeta u nadosjetilni.⁵³

U obrednim pjesmama slavenskih naroda, dakako, i Hrvata često se pojavljuje most, koji može biti *srebrni most, most od suha zlata, most kameni, most kovani*, itd. Da je mitska veza između pojmova *put* i *most* veoma stara, govori prelaz značenja iz "put" u "most" koji se dogodio u latin-skome. Etimološka figura "mostove mostiti" može se protumačiti kao ulomak praslavenskoga svetog pjesništva. Riječ je o mitskom mostu. Imamo mnoštvo primjera o takvom mostu, tako i iz Gradišća: *Hoja dunda, hoja, / A ča vi to delate? / - Hoja dunda, hoja, / Mi si moste gradimo. / - Iz česa si je gradite? / - Iz dragoga kamika.*⁵⁴ Motiv kamenog mosta se javlja i u đurđevdanskim popijevkama Hrvata u Pomurju, o čemo smo već pisali u ranijem podglavlju.

U ivanjdanskoj pjesmi *zlatni most* povezuje nebo i zemlju, na kojemu se ide na drugi svijet, ili obratno, s neba na zemlju.

Ovdje imamo pred sobom tvorbu čvrsto povezanu s praslavenskim mitologemom o dolasku božjeg sina na zlatnom mostu na svadbu.⁵⁵

Vrativše se na ovdje priopćenu pučku pjesmu, u njoj *Ivo* ni iz bliza nije nama poznati sveti Ivan iz *Novog zavjeta*. Naime, on o sebi kaže da je *nekršten*, tj. da je poganin.

Zanimljiva je i sama pučka teologija, naime *Marija nosi dete maleno* na rukama, onako kako to nalaže simboličan sadržaj sintagme *diva Marija* (Blažena Djevica Marija prikazuje se, a napose zamišlja, pretežno s malim Isusom na rukama: pred oči nam dolaze slike i kipovi iz Bistrice, Đuda/Juda i sl.) i traži od Ivana (Krstitelja) da joj *krsti... dete maleno*, bez obzira na to što svaki kršćanin točno zna da je Ivan na Jordanu krstio već odrasla Isusa.⁵⁶

Međutim, pored toga ima jasnih indicija da je sveta Marija naslijedila osobine božice tipa *Magne Mater*, *Velike Boginje* plodnosti. Ona rađa svemir, najprije *Zvijezde, Mjeseca, Sunce* i na poslijetku *Isusa*, odnosno, u ovdje interpretiranoj popijevki ovi se motivi očituju veoma jasno. *Gospa* će i u simbolici latinskih himni i u njihovim varijantama raznih naroda biti roditelja svjetlosti - svjetlosti svijeta. Ona se poistovjećuje s nebom, odnosno, noćno nebo s Marijom. U ivanjdanskoj pjesmi ovo se isto zapaža. *Gospa* odjevena u odjeću s zvijezdama slična je boginji *Nut* u starom Egiptu, u antičkoj Grčkoj također ima takve boginje, čak i na drevnim mitskim predstavama *Inka* u Meksiku nailazimo na paralele datih božanstava. *Majka bogova* uvijek iznova rađa svjetlo (*zvijezde*), *jutro* (*Mjesec*) i *Sunce*. *Marijin sin Isus* se poistovjećuje u kršćanskoj tradiciji sa *Suncem*, koji je u popijevki *Otac Bog* nebeski.

U matrijarhatu smatralo se je da je dan i *Sunce* neko dijete *Žene*, a aspekt rođenja pak bi bio: iz tamne noći mati rađa svjetlost, zoru. U mađarskim pjesmama *Gospa* se poistovjećuje sa zorom. U molitvicama Hrvata u Mađarskoj ona čuva poglavito djecu, no tko se njoj obraća, od polnoći, znači, u samu zoru, bit će zaštićen.

S druge strane pak *Mara* naših folklornih tekstova je, dakle, djevičanska kći visokoga boga gromova, *Peruna* i *Sunca*. *Njezina* očekivana svadba s bratom (blizancem) preduvjet je plodnosti na zemlji, svakidašnjoj obnovi života. Ona je osvetoljubiva, opasna. Uslijed sličnosti *Mara* i *Marija* došlo je, usprkos njihovu nastanku u različitim vjerskim sustavima, kod raznih slavenskih naroda do preplitanja značajki tih dviju božanskih osoba.

⁵³ RS natuknica *most*.

⁵⁴ BELAJ, V. 1998, 221-222.

⁵⁵ Isto, 223.

⁵⁶ Isto, 226.

Pokazalo se da *Marijin* kršćanski lik i *Marin* folklorni imaju ne samo veoma slično ime, nego i neke druge dodirne točke koje su omogućile njihovo preplitanje u pučkoj predaji. Pritom ne treba *Maru* zamišljati kao *Marijinu* hipostazu, nego kao jednu od komponenti sinkretičnih predodžbi koje si je puk oblikovao da bi lakše razumio svijet oko sebe.⁵⁷

MITSKO ORANJE TE SEKSUALNA SIMBOLIKA

Naredni stihovi nas vraćaju u mitično doba oranja božanstava koja obične ljude podučavaju na vještinu i svete tajne zemljoradnje, pored toga ovi stihovi neosporno imaju i seksualnu simboliku (oranje, kopanje je, ustvari, snošaj).

*Ivo orje duge ralji,
Odoral je zlat' jabuku.
Išla majka da ju najde,
Išla manjka, ni ju našla.
Išal otac da ju najde...*

I tako zaredom se ponavljaju stihovi, poslije oca ide sestra, pa bratac, ali nisu našli zlanu jabuku, dok će ju naći Ivanova ljuba.

Oranje je svagde sveti čin, osobito kao čin oplodnje zemlje. Prva brazda se slavi kao čin desakralizacije tla. Možda bi trebalo reći defloracije? Jer transcendentno Božanstvo (ili Čovjek), posrednik između neba i zemlje, uzima i oploduje dotad neobrađenu zemlju. Značajno je da je kineski vladar morao najprije zatražiti kišu, sjeme iz neba; da su prvo oranje vjerojatno morali izvoditi parovi te da je ono katkad bilo praćeno i spolnim činom. Raonik ili lemeš pluga falički su simboli, a brazda se povezuje sa ženom.⁵⁸

U svetom činu sudjeluje Ivan koji ciklično oploduje neobrađenu zemlju.

Simbol oranja pojavljuje se kasno, kada društva koja su bila prvenstveno ratnička postupno postaju ratarska.⁵⁹

Zlatna jabuka je voće besmrtnosti. Jabuka je plod koji odražava mladost, simbol je obnove i trajne svježine. U skandinavskoj mitologiji jabuka ima ulogu ploda koji obnavlja i pomlađuje. Bogovi jedu jabuke i ostaju mladi sve do ragna röka, to jest do kraja sadašnjega kozmičkoga ciklusa.⁶⁰

DOBER BOG

Ljubav, udadba djevojaka, kopanje te nove kršćanske osobine Ivanove, tj. da je on *naš krstitel*, te da je Bog dobar što, dakako, dolazi do izražaja u narednim stihovima.

*Na Ivansko, na večerje
Na Ivansko, na večerje*

⁵⁷ Isto, 236-237.

⁵⁸ RS natuknica *oranje*.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, natuknica *jabuka*.

*Da su dekle na perjanu.
Tiho je leto, dober je Bog,
Tiho je leto, dober je Bog.*

*Baba ide bilje kopat
Iz hrđavom motičicom.
Tiho je leto, dober je Bog,
Tiho je leto, dober je Bog.*

*Na Ivansko, na večerje
I o praznom torbičicom.
Tiho je leto, dober je Bog,
Tiho je leto, dober je Bog.*

*Sveti Ivan kresu loži
Na Ivansko, na večerje.
Tiho je leto, dober je Bog,
Tiho je leto, dober je Bog.*

*Sveti Ivan naš krstitel
Na Ivansko, na večerje.
Tiho je leto, dober je Bog,
Tiho je leto, dober je Bog.⁶¹*

PTICA VODIĆ SVATOVA, PRELAZAK PREKO VODE

Božanstva se u raznim mitologijama reinkarniraju u ptice.

Obredne ivanjanske pjesme sadrže i motiv prelaska preko vode, a koju treba *prebroditi*, ustvari, *pregaziti*. Prelazak preko vode bi bio prelazak na drugi svijet, u raj, odnosno iz raja na zemlju.

*Letele su 'tičice
Letele su 'tičice,
Jesu dal'ko letele,
Dal'ko, dal'ko, predal'ko.
Uzel Ivo puškicu
Pak da strelji 'tičicu.
Tičica mu se moljila:
"Nemoj, Ivo, nemoj me,
Ja ti budem u pomoć,
Kad se budeš ženio.
Sve ti svate prebrodim
Na Ivansko navečer!"⁶²*

⁶¹ BALOG, V. 1998, 21-22.

⁶² Osobne pribilješke.

Letenje predodređuju ptice, simboli veza između neba i zemlje. U grčkom je sama riječ mogla biti sinonim nebeskog znaka i poruke. Najstariji vedski tekstovi pokazuju da je ptica (općenito, a ne određena vrsta) bila simbol naklonosti bogova spram ljudi.⁶³

Simbolička značenja vode mogu se svesti na tri dominantne teme: izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja. Te se tri teme susreću u najdrevnijim predajama tvoreći najrazličitije zamišljene, a istodobno i najsmislenije kombinacije.⁶⁴

Vjerojatno čitav ciklus ivanjdanskih pjesama započinje upravo s ovom pjesmom kada Ivo (lovac s *puškicom*) na neki nebeski znak, posredovanjem nebeske ptice polazi u potragu za mladenkom.

IVANJDANSKE PJESME I OD DRUGE SKUPINE HRVATA U MAĐARSKOJ PODRAVINI

Ivanjdanske popijevke druge skupine podravske Hrvata prema istoku od Barče (Barcs) i na jugu od Sigetvara u Martincima i Križevcima (Drávakeresztúr) također su pribilježene, a najčešća tema im je ljubav. Običaj i pjesme izvedene su također uoči *Ivanja* na Dravi, dok u susjednim selima pored žitnih polja, gdje se je *lilalo*.

Oko vatre skupljale su se djevojke i dečki, mlade supruge sa supruzima. Tom prigodom izvedeni bečarac iz Martinaca iznosi:

*Na Ivanje ne radim u ranje,
Na Ivanje ljubim lice tvoje.*

No sadržaji ivanjdanskih pjesama slični su uskrsnim (*vuzmenim*) pjesmama iz susjednih naselja Lukovišća, Potonje (Potony), gdje nisu sačuvane pjesme vezane uz Ivanje. Tematika niže priopćenih obrednih pjesama je ljubav.

*Lepi Ivo kresa kreše
Na ivanjsko, ej, navečer.
(Ovaj se stih skroz opetuje.)
Z jednom rukom kresa kreše,
Z drugom rukom švaltu svira.
Švaltu svira, ljubu pita,
"S kem si, ljubo, sinoć spala?"
"Svojom majkom pod ponjavkom."
"Da si, ljubo, z menom spala,
Ti bi bila poljubljena,
A tako si potamnjena."
Ženite je, ne drž'te je,
Dok nje brki ne prevare
I divojke ne zabave.
Udajte nje, ne drž'te nje,*

⁶³ Isto, natuknica *ptica*.

⁶⁴ Isto, natuknica *voda*.

*Dok nje prsa ne prevare
I junaki ne zabave.
Prsten zvekne, gora jekne,
Al u gori Ivo stoji,
Tamo stoji ljubi govori:
"Ako ćeš ti pojići za me,
Sa mnom ćeš it na venčanje.
Al ako Bog da takve sreće
Da nas nitko rastaviti neće,
Na ivanjsko, ej, navečer,
Na Ivanjsko, ej, navečer.*

(Križevci)

Pribilježio Đuro FRANKOVIĆ

Inačica iz Martinaca:

*Lepi Ivo kresa kreše,
Na ivanjsko navečer.
Kresa kreše, ljubuzove,
Na ivanjsko navečer.
"Ajde, ljubuzo, večerati
Na ivanjsko navečer.
Krke pr'ke pogačice,
Na ivanjsko navečer."
"Ja sam, ljubuzo, večerala,
Na ivanjsko navečer."
"S kim si, ljubuzo, s noćkom spala,
Na ivanjsko navečer?"
"S milo majkom pod ponjavkom,
Na ivanjsko navečer."
"Da si, ljubuzo, z menom spala,
Na ivanjsko navečer,
Kupil bi ti struku zlata,
Na ivanjsko navečer,
Struku zlata oko vrata,
Na ivanjsko navečer.*

Uoči Ivanjdana na obali Drave u Martincima naložila se velika vatra. Nekada je oko vatre stajalo cijelo selo u divnim živopisnom narodnim nošnjama. Dugačku pjesmu o kojoj se pjevalo o ljubavi i vjerovalo da ima magičnu moć pjevali su svi u jedan glas. Dječaci su naticali na prut krpe natopljene uljem i sa tako zapaljenim bakljama trčali su praveći oko sebe plamene krugove. Uz zvuke gajdi veselilo se dugo, vilo se kolo uz pjesmu.⁶⁵

⁶⁵ EPERJESSY, E. 1968a, 48.

IVANJDANSKE SVETKOVINE I U DRUGIM KRAJEVIMA NAŠIH HRVATA

O Ivanju pale se *ivanjski krijesovi* kod bunjevačkih Hrvata. Na salašima tri dana za redom palili su se redovito krijesovi. Za oganj su služile suhe grančice i *kukuružna* (kukuruzovina), a kad se vatra rasplamsa, skakalo se preko plamena. Oganj se palio sva tri predvečerja i trebalo ga je po tri puta preskočiti, jer *ne vridi početi, ako ne mož' svršit*.⁶⁶

IVANJDANSKI VIJENAC

U Mohaču (Mohács) na Ivanje ujutro se je na livadima bralo žuto, sitno cvijeće, zvano *ivanjišće*, uz kazivanje stihova:

*Sveti Petar barču gradi
A Marija cviće sadi,
Ko ga bro, zdrav bio.*

* *barča* - vrt, bašta

Od naberenog cvijeća načinila se je *kita* pa se je objesila pred kuću ili pri ulaznih vratu. Cviće se je osušilo i redovito, kada je netko u obitelji obolio, uzimalo se od njega te se s njim *parilo čeljade*. Uz cvijet *ivanjišće* dodavala se je ispod sijena skupljena *crina* te se skupa kuhalo i parom se je liječilo.⁶⁷

U Semartinu (Alsószentmárton) su Cigančice udavače te njihovi momci prije podne na polju nabrali ivanjdansko cvijeće i ispleli vijence. Poslije podne dva momka su na prutu nanizane vijence nosili po selu uz pratnju tamburaša i pjesme. Ulazeći u kuće pozdravljali su domaćine:

*Ivanjsko cvijeće petrovsko,
Našega polja veselo.*

Domaćin se smatrao počašćenim ovom posjetom. Za vijenac se davao rod zemlje: krumpir, jabuke, žito a i jaje, kasnije pak po 10-20 forinti (1968.). Nakon toga je vijenac bacao na krov kuće da ju zaštiti od udara groma. Mladi Cigani su zatim zaigrali u dvorištu kolo, a kolovođa je pjevao ovu poskočicu.

*Korpu šljiva i rešetu žira,
I rešetu žira, i rešetu žira.
I to mislu domu podilili,
Domu podilili, domu podilili.
Jedno drugom oči povadili,
Oči povadili, oči podvadili.*

Dobiveni novac poslužio je za održavanje velikog ciganskog bala.⁶⁸

⁶⁶ Pribilježio Ante SEKULIĆ.

⁶⁷ Osobne pribilješke.

⁶⁸ EPERJESSY, E. 1968, 47.

U Baji su bunjevačke djevojke od cvijeća *ivanjca* isplele vijenac te su ga metnile na glavu. Ako ih je bilo i više u grupi tada je samo najstarija smjela staviti vijenac na glavu, dok su njezine sestre svoj vijenac nosile u ruci. Vatru svetog Ivana su u parovima preskakali - momak i djevojka skupa, zato da se očiste i da postanu plodni, da imaju djecu. Stigavši kući djevojke su vijenac bacile na krov kuće. Ako je pao na zemlju smatrale su to lošim predznakom.⁶⁹

Bajski je ivanjdanski običaj bio i kićenje rogova krava s vijencem te su tako tjerane na ispašu.

U Gornjem Svetom Ivanu (Fels szentiván) u Bačkoj stavljali su na pročelje kuće ivanjdanski vijenac svrhom ne da u nju udari grom, odnosno ne da izbije požar.⁷⁰

ZABRANE I PREPORUČANE RADNJE

U zaladskim hrvatskim selima se je postilo. Ženama je bilo zabranjeno presti i prati. Preporuča se sijanje prosa.⁷¹

U Senpalu (Somogyszentpál, ispod Balatona) je tog dana bilo zabranjeno raditi. Ako je bilo magle, mještani su držali da neće uroditi voćke, ni vinograd.⁷²

U bačvanskom Dušnoku se kazuje:

*Do Ivana dana, jabukara koja mati ima u groblju zakopano dete, ni slobod majki jest jabuku, jel na onom svetu sakoje detešce jabuku ima, i ako majka do Ivana dana poje' jabuku, onda detetu uzme na ovu svetu iz ručice, pa onda nema!*⁷³

U susjednom Baćinu (Bátya) isto se kazuje: onoj majci kojoj umre dijete do deset-dvanaest godina nije slobodno jesti voće do Ivanja. Naime na drugom svijetu Isusak dijeli voće, a ona majka koja je jela voće, njezino dijete neće dobiti.⁷⁴

Žetva ječma može početi na Ivanovo, kazuje se u Baćinu.⁷⁵

U baranjskom Semelju majka kojoj je dijete umrlo prije imendana Svetog Ivana ne smije jesti trešanja, naime Bog u raj u umrloj djeci tog dan dijeli trešnje, a onom djetetu čija je majka prekršila zabranu kazuje: *Tvoja mat bila krmača, tvoje je pojila.*⁷⁶

U Pečuhu i u okolnim hrvatskim naseljima u drugoj četvrti 19. stoljeća nije se palila vatra. "Uoči Ivanja pa i na sam dan iza jutra skupljale bi se žene pa bi iz košara bacale djeci jabuka. One vjeruju da na taj dan Isus na nebu dijeli djeci jabuka, zato ako kojoj ženi umre dijete ta neće pojesti jabuka do Ivanja, jer kad stane Isus dijeliti jabuka ne dopane njenom djetetu - ta ona ju pojela. Danas razrežu jabuku i dijele a ne bacaju."⁷⁷

U Legradskoj Gori drže da zakopano blago cvjeta u noći Ivanjdana, onda njoj bukne plamen.⁷⁸

⁶⁹ Pribilježio Mišo MANDIĆ.

⁷⁰ VIDAKOVIĆ, A. (rukopis).

⁷¹ BALAŽIN, E. 1998, 61.

⁷² KIRÁLY, L. 1995, 76.

⁷³ Osobne pribilješke.

⁷⁴ FEHÉR, Z. 1975, 63.

⁷⁵ Isto, 26.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ TORDINAC, N. 1986, 51.

⁷⁸ EPERJESSY, E. 2009. 54.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Božica *Lada* javlja se u autentičnim zapisima čuvenog etno-muzikologa, Vinka Žganca, u popijevkama hrvatskog življa u okolini Koprivnice. Pjesme opisuju njezinu ljepotu i udaju, daka-ko na ovakve i slične istovjetnosti nailazimo i kod drugih slavenskih naroda.

Hrvatskog utora iz Mađarske prosto začuđe da se hrvatska etnološka znanost sve dosada nije osvrnula na ove tri pjesme koje su same po sebi dostatne da bi se ustvrdio lik *Lade*. Sada već pouzdano možemo reći da su Hrvati zasigurno imali svoju božicu ljepote Veneru, zvana *Lada*.

S druge strane pak neosporno je da su Hrvati u Mađarskoj, na rubu hrvatskog jezičnog područja, srazmjerno dobro očuvali svoje običaje i uz njih obredne pjesme, tako i o Ivanju, koje su se mogle skupljati prije tridesetak godina, dokle u naše dane više ne, naime izumrli su stariji kazivači i s njima je pučka tradicija pala u zaborav.

Na nama je da bogati svijet Ivanjdana i ivanjdanskih običaja otkrijemo i upoznamo sa znanošću te da ih one u svojoj ljepoti kulturni djelatnici uprizore i postave na pozornicu, odnosno, da kao običaji ponovno budu vraćeni u naša hrvatska naselja i u Mađarskoj.

LITERATURA

BÁLINT, Sándor,

1998. *Ünnepi Kalendárium*, 3 toma, Mandala Kiadó, Budapest.

BALAŽIN, Erika

1998. *Preporučane i zabranjene radnje u tradicionalnoj kulturi zaladskih Hrvata*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj (EHuM), broj 5.

BALOG, Vid

1998. *Vox clamantis illiti kak se ne Brežnice prestalo po horvacki meniti*, EHuM 1998, broj 5.

BELAJ, Vitomir

1998. *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, Golden marketing, Zagreb.

CHEVALIER, J. - GHEERBRANT, A.

Rječnik simbola (RS). Nakladni zavod MH, Zagreb.

DÖMÖTÖR, Tekla

Naptári ünnepek - népi színjátzás, Budapest.

EPERJESSY, Ernest

1998. *Ivanjska vatra - ivanjsko cvijeće*, Narodni kalendar 1968., Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, Budimpešta.

2009. *Artilos hiedelmek és mondák*, Folklor Archívum 21, MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

FEHÉR, Zoltán

Bátya néphite, Folklor archívum 3. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.

FRANKOVIĆ, Đuro

1988. *Ivanje*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj, br. 5.

JAIĆ, Marijan

1830. *Vinac bogoljubnih pisama*, Budim (doživio je dvedesetak izdanja).

KATIČIĆ, Radoslav

2008. *Božanski boj Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb / Mošćenička Draga.

KIRÁLY Lajos

1995. *A kalendárium jeles napok népszokásai Somogyban*, Kaposvár.

KULIŠIĆ, Š. - PETROVIĆ, P. Ž. - PANTELIĆ, N.

1970. *Srpski mitološki rečnik* (SMR), Nolit, Beograd.

MANDIĆ, Mišo

1984. *Iz osamstoljetne kronike Čavolja*, Budapest.

MANDIĆ, Živko

2003. "*Dalmatinci Sentandrije grada*", Pogledi, Časopis za kulturu i dušvena pitanja Hrvata u Mađarskoj 2003/2.

Mitológiai enciklopédia (ME)

svezak I-II., Gondolat, Budapest.

NODILO, Natko

1981. *Stara vjera Srba i Hrvata*, Logos, Split.

PRČIĆ, Ive

Bunjevačke narodne pisme, Subotica.

SEKULIĆ, Ante

1986. *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, Zagreb.

TOLSTOJ M, Svetlana - RADENKOVIĆ, Ljubinko

2001. *Slavenska mitologija Enciklopedijski rečnik* (SM ER), Zepter Book World, Beograd.

TORDINAC, Nikola

1986. *Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuha i okolice*, Tankönyvkiadó, Budimpešta.

VIDAKOVIĆ, Antun

b. g. *Narodni običaji bunjevačkog stanovništva sela Gornji Sentivan*, (Diplomski rad na Odsjeku za slavistiku Sveučilišta u Pečuhu), Pečuh.

ŽGANEC, Vinko

1962. *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline*. Zbornik jugoslavenskih popijevaka, knjiga 7. Zagreb.

SUMMARY

At the very beginning it should be pointed out that St. John from the New Testament is the complete opposite of "lepi Ivo", Ivan, known from Croatian ceremonial songs. The latter is armed with a sword; he appears therefore as a warring deity who later attained the traits of a farming deity, namely he "ploughs long acres". The image of a saint and pagan young deity Ivo, lead to a connection with syncretism and contamination of images, the archaic pagan layer and Christian teachings.

On the other hand however preserved in Ivanjdan songs from the Koprivnica region in Croatia, singularly and undoubtedly remain traces of the goddess Lada, as a young and beautiful girl, goddess of love, preparing the wedding and marrying her brother Ivan, which would mean incest.

The Slavic, in our case the Slavic Venus, Lada, in ethnological sciences was acceptable for some scientists, while for others it was disputed, while in recent years B.A. Ribakov, a Russian archaeologist, again renewed the myth about Lada and Lelja, equally so in Serbian sciences, it is almost unanimously accepted that Lada and Ljelja are Slavic goddesses. In the aforementioned noted Croatian songs of the ethno musician Vinko Žganec from the Koprivnica countryside, Lada has a particular place, whereby we must not bring into question that it is a case of counterfeit songs! However in the popular tradition of Hungarian Croats, St. John is the complete opposite of the St. John from the New Testament, namely the first considered himself a pagan, with whom

various activities are linked: opens to doors of heaven to deceased souls, leads the Mother of God to heaven, ploughs long "acres" (sexual symbolism), walks across the golden bridge (links heaven and earth), brings fertility and abundance to fields.

St. John's Day songs are a clear portrayal of the contamination of the archaic pagan layers and the Christian teachings about saints: Mary, John, the christening of Jesus are also supplemented with other characteristics not contained within the New Testament.

St. John's Day customs were carried out by Hungarian Croats, like elsewhere in the world, on the eve of the equinox, therefore the night before, with fire and jumping over the fire for health and happy love, with mandatory giving of gifts of fruits of the earth, with "lilanje" (tradition of jumping over the fire) and performing of archaic St. John's Day love songs which were followed by unrestrained merriment, not rarely ending in intercourse.

God-parenthood is often linked to St. John's Day, as its recognisable attribute.

Long St. John's Day songs were performed together, the youth and young brides together with their husbands sang, of course in regions even older, prominent citizens, while children would run around with lighted "lilama" (torches), spinning around with these in the night time, describing magic circles, that is, probably copying and exhibiting the sun's path in the heavens, whose warmth was required for the ripening of the barley, rye and wheat.